

## **DİLÇİLİK**

---

UOT 811.111

Aygün Xəlilova  
Azərbaycan Dillər Universiteti  
aygunkhalilli1962@gmail.com

### **AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİ VƏ MULTİKULTURALİZMƏ AİD OLAN TERMİNLƏRİN İNGİLİS DİLİNDƏ ƏKSİ (Akademik Kamal Abdullanın “Azərbaycan Multikulturalizmi” kitabı əsasında)**

**Açar sözlər:** *ictimai-siyasi, mültikulturalizm, sosial struktur, terminologiya, tərcümə yolları, funksiya.*

**Key words:** *socio-political, multiculturalism, social structure, terminology, translation ways, function.*

**Ключевые слова:** *социально-политический, мультикультурализм, социальная структура, терминология, методы перевода, функция.*

Son illər ərzində ictimai, sosial-iqtisadi, hərbi sahələrdə qarşısı alınmaz şəkildə müşahidə edilən fərqli dəyişikliklər onlar üçün açıq olan leksik-semantik dil sistemində vacib dəyişikliklərə aparıb çıxarmışdır. İctimai-siyasi leksika sahəsində də intensiv dəyişikliklərin olması labüd bir haldır. İctimai-siyasi leksika dilin leksik sisteminin bir hissəsidir. Burada cəmiyyətin sosial strukturu, dünyagörüşü, ölkənin ictimai həyatının təşkili üsulları xüsusilə əyani şəkildə əks olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, ictimai-siyasi terminologiya- mənşəyinə görə müxtəlif nominativ vahidlərin açıq sistemidir ki, burda millətin ictimai və siyasi sferalarını əks etdirmək üçün leksik, semantik və frazeoloji olaraq ixtisaslaşmış olan anlayışları ifadə etmək mümkündür.

İctimai-siyasi terminlər dedikdə, biz bura politologiya, fəlsəfə, sosiologiya, kulturologiya, diplomatiya, iqtisadiyyat, tarix və digər ictimai-humanitar elmlər sahəsində işlənən terminləri aid edirik. İctimai-siyasi leksika dilin xüsusi bir qatını təşkil edir və onun funksional səlahiyyətləri çox genişdir. KİV hesabına ictimai-siyasi leksikanın funksiyaları həm güclənir, həm də artır. Azərbaycan dilinin terminoloji leksikasının əsas bir hissəsini ictimai-siyasi

terminlər təşkil edir. Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminlərin semantik üsulla yaradılmasının əsas istiqamətlərindən biri dildə olan ümumişlək sözlərin terminləşməsidir. Məsələn, çevriliş, həmrəylik, xata, birlik, intizam, güc, kütlə, məsuliyyət, özbaşınalıq, səhlənkarlıq, tələb, təklif, artım və s.

Xata – şəxsin dövlətə, cəmiyyətə və digər şəxslərə qarşı təqsirgarcasına törətdiyi, ictimai təhlükəli hüquq pozuntusu. Xətalər ictimai həyatın müxtəlif sahələrində törədilir, müxtəlif təcavüz obyektlərinə və hüquqi nəticələrə malikdirlər. O, mülki, inzibati və intizam hüquq pozuntularına təsnif edilir [2, s. 168].

Birlik – həyat şəraitinin oxşarlığı, norma və dəyərlərlə, sosial identikliyin dərk edilməsi və təşkilati münasibətlərlə bağlı olan insan toplumu [2, s. 58].

İşğal – bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin ərazisini güc yolu ilə tutması, həmin ölkənin suveren hüquqlarını tapdalaması [2, s. 163].

İctimai-siyasi sahədə beynəlmiləl terminlərdən istifadə olunması və xüsusən ingilis dilindən terminlərin alınması prosesi çox artmışdır. Məsələn: Brifinq (ingiliscə briefing qısa təlimat) – kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələrinin qısa müddətli müşavirəsi [2, s. 62].

Hippi (ingiliscə hippie) – 1) Qərb ölkələrində cəmiyyətin mənəvi dəyəqlərini inkar edən, tüfeyli həyat sürən gənclər qrupları; 2) özünü həddən artıq intizamsız, ədəbsiz aparan insan [2, s. 131].

İctimai-siyasi terminologiyada şəxs adları ilə bağlı yaranan terminlər də çoxluq təşkil etməkdədir. Məsələn, Babuvizm – Qraks Babef və onun tərəfdarlarının yaratdığı təlim [2, s. 44].

Bu terminlər mənşəyinə görə müxtəlif, əsasən qərbi avropa dillərinə məxsusdur və ifadə etdikləri anlayışlarla birlikdə dilə keçmişdir.

Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminlərin yaranmasında iki mənbədən istifadə olunur: dilin daxili imkanları və alınma terminlər. Müasir dövrdə dilin lüğət tərkibinin zənginləşmə və yenilənməsində alınma ictimai-siyasi terminlər xüsusi yer tutur və zaman keçdikcə bu daha çox vüsət alır. Yeni terminoloji sistemlər dünyada baş vermiş ictimai-siyasi dəyişikliklər zəminində meydana çıxır. İctimai-siyasi proseslər ölkələr və millətləri yaxınlaşdırdıqca söz-terminə alınma prosesi də güclənir.

Bu cür terminlərin çox rast gəlinəyi kitablardan biri də müəllifi akademik K.Abdulla olan “Azərbaycanın Multikulturalizmi” kitabıdır. Bu kitabın ingilis dilinə tərcüməsi zamanı iki əsas üsul xüsusilə üstünlük təşkil edir. Bunlardan birincisi – təcümə edilən termini olduğu kimi saxlamaqdır. İkinci üsulda isə dildə elə termin yaradılır ki, bu da həmin terminin mənasını eynilə izah edir.

Göstərilən misallar əsasında mültikulturalizmə aid olan terminlərin ingilis dilində necə əks olunmasına nəzər yetirək.

Cəmiyyətin siyasi və ictimai dünyagörüşünün sərhədləri genişləndikcə, həmin cəmiyyətə məxsus olan insanların leksik fondunda yeni sözlər ortaya çıxır.

*Apartheid* (afrikan dilindən tərcümədə “ayrılıq”, “ayrılıqda yaşamaq” mənasını verir) Cənubi Afrika Respublikasında 1948-1994-ci illərdə tətbiq olunan siyasətdir. *qloballaşma*, mədəniyyətlərin qovuşduğu bir şəraitdə izolyasiya siyasətinin də yanlış olduğu müəyyən olundu [1, s. 19]

*Apartheid* in translation from the Afrikaans language means isolation, separation and living in isolation. it was a policy pursued by the ruling National Party in the Republic of South Africa from 1948 to 1994. It became clear that the policy of isolation is mistaken in conditions of *globalization*, when cultures mix and merge [10, s. 23].

Burada tərcüməçi transkripsiya və transliterasiya üsulundan istifadə etmişdir.

Apartheid (noun) – a policy or system of segregation or discrimination on grounds of race. – *Apartheid*.

Globalization (noun) – the process by which businesses or other organizations develop international influence or start operating on an international scale. – *qloballaşma*.

Ədəbiyyatda *multikulturalizmin zəif və güclü formalarının* olmasına dair fikirlər mövcuddur. Multikulturalizmin bu formaları arasında mühüm fərqli cəhətlər vardır [1, s. 21].

There are various views in the literature concerning the *soft and hard forms of multiculturalism* and the distinct differences between them [10, s. 24]

Burada verilmiş terminlər öz əksini kalka üsulu ilə tapmışdır.

Soft multiculturalism (collocation) – In what we tentatively could call the individualist or the “soft” version of multiculturalism, it is perceived as a system where the individual can choose to live in whatever way she or he wishes. – *multikulturalizmin zəif forması*.

Hard multiculturalism (collocation) – this version, a community may legally and socially enforce its own mores and traditions, whatever it holds sacred. In the most extreme form of this version of multiculturalism, the community may even mobilize its own police force and legal system in order to demand, to some extent or another, the conformity of individuals – *multikulturalizmin güclü forması*.

Professor Çandran Kukatasın qeyd etdiyi kimi, bu dövlətlərdə *liberalizmə* yaxud liberal dəyərlərə hətta uyğun gəlməyən müxtəlif mədəniyyətlərin

yaxud adət-ənənələrin olmasına *dözümlülük* nümayiş etdirilir. Onun fikrinə, *klassik liberal cəmiyyət qeyri-liberal* elementləri ehtiva edə bilər [1 s. 21].

Prof. Kukathas has observed that in these countries *tolerance* is shown towards various cultures or customs and traditions that are not in themselves consistent with *liberalism* or liberal values. According to him, *classical liberal society* is able to embrace even *illiberal* elements. Burada terminlərin əksəriyyəti transkripsiya və transliterasiya üsulu ilə tərcümə olunmuşdur [10, s. 25].

“Azərbaycan multikulturalizmi” fənnində müşahidə metodu geniş tətbiq olunur. Məsələn, bu metod vasitəsilə ölkəmizdə müxtəlif etnik qrupların və dini konfessiyaların nümayəndələri arasında heç bir qarşıdurmanın olmasını, bundan başqa onlar arasında xoş münasibətlərin olmasını müəyyən etməklə burada multikultural şəraitin yüksək səviyyədə olması haqqında nəticəyə gəlmək mümkündür. Bundan başqa müqayisə analogiya üzrə əqli nəticələrdə də əhəmiyyətli rol oynayır [1, s. 26].

For example, through observation it is possible to determine the absence of any confrontation among members religious confessions or different ethnic groups, as well as to determine the presence of friendly relations among them and to conclude that the multicultural climate is at a high level. Besides, comparison plays a key role in analogy [10, s. 31].

Bu terminlərin tərcüməsi zamanı həm transkripsiya və transliterasiya, həm də ekvivalent üsulundan istifadə olunmuşdur.

Religious confessions (collocation) – Also called confession of faith. a formal profession of belief and acceptance of doctrines, as before being admitted to church membership – *dini konfessiya*.

Multicultural climate (collocation) – diversity in terms of ethnicity, gender, religious, social belonging, etc. – *multikultural şərait*.

Analogy (noun) – something that shows how two things are alike, but with the ultimate goal of making a point about this comparison. – *analogiya*.

Eksperiment (lat. experimentum – “təcrübə”) – empirik tədqiqatın elə bir metodudur ki, o, bu və ya digər müddəanın həqiqiliyini yoxlamaq məqsədilə müşahidə situasiyasını yaradaraq nəzarət və idarə olunan şəraitdə əşya və hadisələri tədqiq edir [1, s. 27].

Experimentation (experimentum in Latin, which means practice) is a methodology of empirical research that institutes observation in order to determine the truthfulness of a provision and studies objects and phenomena in controlled and managed conditions [10, s. 32].

Burada mütərcim iki yoldan istifadə etmişdir. Birinci transkripsiya və transliterasiya. İkincisi ekvivalentin verilməsi və ya terminin mənasının izah olunması.

Empirical (adjective) – based on what is experienced or seen rather than on theory – *empirik*.

Phenomena (noun) – an object or aspect known through the senses rather than by thought or intuition – *əşya və hadisələr*.

Son dövrdə Avropanın bir sıra ölkələrində etnik və dini radikalizm, ksenofobiya, antisemitizm, islamofobiya meyillərinin artması qeyd olunanların bariz nümunəsidir [1, s. 38].

The increase of ethnic and religious radicalism, xenophobia, and anti-Semitism and Islamophobia in several European countries in recent years is a striking example of the consequences of these problems [10, s. 43].

Bu terminlərin tərcüməsi zamanı həm transkripsiya və transliterasiya, həm də ekvivalent üsulundan istifadə olunmuşdur. Religious radicalism (collocation) – a process by which a person or group comes to adopt increasingly extreme religious ideals and aspirations – *dini radikalizm*.

Xenophobia (noun) – extreme dislike or fear of foreigners, their customs, their religions, etc – *ksenofobiya*.

Anti-Semitism (noun) – the strong dislike or cruel and unfair treatment of Jewish people – *antisemitizm*.

Islamophobia (noun) – unreasonable dislike or fear of, and prejudice against, Muslims or Islam – *islamofobiya*.

Tolerance (noun) – willingness to accept behaviour and beliefs that are different from your own – *dözümlülük*.

Liberalism (noun) – the political belief that there should be free trade, that people should be allowed more personal freedom, and that changes in society should be made gradually – *liberalizm*.

*“Tarixi təcrübə göstərir ki, pan-islamizm, bir tərəfdən, teokratik və klerikal-mürtəce hərəkətin formalaşmasına səbəb olmaqla, digər tərəfdən isə müsəlman dünyasında milli ideologiyanın formalaşmasına mane olmaqla, müsəlman xalqlarının müstəqilliyinə əngəl yaradır [1, s. 42].*

*Historical experience shows that pan-Islamism is leading to the formation of reactionary, theocratic movement, on the one hand, and hindering the formation of national ideology in the Muslim world and the independence of the Muslim peoples, on the other [10, s. 48].*

Burada terminlərin tərcüməsi əsasən transkripsiya və transliterasiya üsulları ilə tərcümə olunmuşdur.



Pan-islamism (noun) – s a political ideology advocating the unity of Muslims under one Islamic country or state – often a caliphate – or an international organization with Islamic principles – *pan-islamism*

Reactionary movement (collocation) – A reactionary movement advocates the restoration of a previous state of social affairs – *klerikal-mürtəcə hərəkət*.

Theocratic movement (collocation) – relating to theocracy (= government by religious leaders), or to a particular theocracy – *teokratik hərəkət*.

Qeyd olunmuş misallar və onlara verilmiş şərhlər belə bir qənaətə gəlməyə əsas verir ki, tərcümənin dəqiq və keyfiyyətli olması üçün tərcüməçi dəqiq mənanı dəqiq müəyyənləşdirməli və onu ya məndə, yaxud əlavə şərhlərdə tam çatdırılmasına nail olmalıdır.

### İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycanca multikulturalizm: bibliografiya /layih. rəhb. Ə.Qarayev; elmi red. K.Abdullayev; ixt. red. və burax. məsul K.Tahirov; rəy.: E.Nəcəfov, A.Məmmədov; red. G.Səfəraliyeva. – Bakı, 2016.
2. Filologiya məsələləri. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, M.Füzuli adına Əlyazmalar institutu. № 2. “Elm və təhsil” nəşriyyatı. Bakı, 2016
3. Bayramov, Q. Tərcümə sənəti. – Bakı: “OKA Ofset” nəşriyyatı, 2008.
4. Terminologiya məsələləri. -Bakı: “Elm”, 2020.
5. Atakişiyev, B. İnzibati hüquq və terminlər. – Bakı, 2008.
6. Abbasbəyli, A., Cəfərov, V., Qafarov, Z. Diplomatiya terminləri lüğəti. – Bakı: 2000.
7. Politologiya izahlı lüğəti. Bakı, 2007.
8. Sadıqova, S. Azərbaycan terminologiyasının standartlaşdırılması. – Bakı: Elm, 2015, səh.124.
9. Əfəndiyeva, T. Azərbaycan dilinin leksik üslubiyəti. Bakı, -1973, 73s.
10. Azerbaijani Multiculturalism – Baku International Multiculturalism Centre, 2018.
11. Multiculturalism as fairness: Will Kymlicka’s multicultural citizenship
12. Gottfried, P. E., Multiculturalism and the politics of guilt. Ottawa: University of Ottawa press, 2002.

Aygün Khalilova

### Summary

### Ways of translation of multicultural terms into English

The article is devoted to the terminology translation. It deals with ways of translating multicultural terms into English. The article shows the importance of

terminology translation in various fields of science. The main goal of the article is to show the equivalents of multicultural terms in English and separate their levels in order to identify their interpretation methods. Different methods of transformation and definitions of the terms used in "Azerbaijani Multiculturalism" are commented.

**Айгюн Халилова**

**Резюме**

**Пути перевода терминов мультикультурализма**

Статья посвящена переводу терминов мультикультурализма на Английский язык. В статье объясняется важность терминологии в различных областях науки. Прокомментированы различные методы трансформации. Определяются термины используемых в «Мультикультурализм в Азербайджане».

*Rəyçilər: fil.f.d. İ.Orucova,  
fil.f.d., dos. F.İsmayılova*

*Redaksiyaya daxil olma: 01.03.2021*

*Təkrar işlənməyə göndərilmə: 05.03.2021*

*Çapa qəbul olunma: 22.03.2021*